

Мар'яна Здоровега

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ГУМАНІТАРНИХ ІНТЕРВЕНЦІЙ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

© Здоровега М., 2015

З'ясована сутність поняття «гуманітарна інтервенція» та основні підходи її до інтерпретації. Визначено характер суперечностей щодо легітимності застосування гуманітарних втручань у міжнародному праві та на практиці. Проаналізовано особливості застосованих гуманітарних інтервенцій без мандату Ради Безпеки ООН.

Ключові слова: гуманітарна інтервенція, легітимність, міжнародні виклики, міжнародне право, миротворчі операції, права людини, геноцид, державний суверенітет.

Marjana Zdorovega

THE PROBLEM OF LEGITIMACY OF HUMANITARIAN INTERVENTIONS IN THE MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

© Zdorovega Marjana, 2015

The problem of Legitimacy of humanitarian intervention in the modern international relations has been clarified in the article. Humanitarian intervention was defined as any kind of foreign intervention into the territory of the state with a use of force aiming to protect the rights of its citizens or foreign citizens when ruling elite of this state has no wish or doesn't want to do it independently. It has been specified that the basis for intervention outside expect the violation of human rights and citizens in the certain state is usually a civil war. Based on the analysis of the intervention documents the main contradictions concerning the legality of the usage of humanitarian interventions in practice have been defined. The attention has been focused on the contradiction in the international law concerning the permit (article 42 of the UN Charter) and prohibition (article 2) of international humanitarian intervention. The kinds of humanitarian intervention have been distinguished. They are: unilateral humanitarian intervention, collective humanitarian intervention under the aegis of the United Nations and humanitarian intervention under the aegis of regional international organizations. The peculiarities of the applied interventions without the mandate of the UN security Council have been examined. The causes of the deligitimation of the practical usage of humanitarian intervention in the international relations have been outlined. They are in the effectiveness of the principles of the interference, non-use of the force or the threat of force, peaceful settlement of international disputes, sovereign equality of states, etc.

Key words: humanitarian intervention, international relations, legality, humanitarian aid, international law, peace-making operations, human rights, genocide, state sovereignty.

Світові процеси кінця XX – початку XXI ст. знаменують об'єднання міжнародної спільноти з метою боротьби із різними глобальними загрозами та захист прав і свобод людини і громадянина. Для багатьох міжнародних суб'єктів у реалізації ідей гуманізації та її базових цінностей саме

міжнародне право відіграє ключову роль і домінує над національним правом. Доктрина «гуманітарної інтервенції», яка проголошує право і можливість однієї держави чи держав здійснювати військову інтервенцію на територію іншої заради порятунку її громадян, які зазнають істотних утисків своїх прав, зокрема права на життя, стала обґрунтуванням наведення порядку у міжнародних відносинах. Водночас визнання багатьма країнами права на гуманітарне втручання є доволі суперечливим. Представники одних держав переконливо доводять, що захищати життя людей можна будь-якою ціною, а інших, – гуманітарну інтервенцію трактують як неприпустиму через факт втручання у внутрішні справи держави, а отже, її порушення її суверенітету.

Однак сучасні міжнародні виклики – тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, внутрішньодержавні етнічні конфлікти, дестабілізація політичної ситуації в колишніх радянських республіках, зокрема в Україні, – все частіше визнаються істотними загрозами для міжнародної безпеки, актуалізують наукові дослідження та обґрунтовують застосування гуманітарних інтервенцій як одного із зовнішньополітичних інструментів міжнародних відносин.

Дослідження обґрунтування та осмислення права застосування гуманітарної інтервенції розглядають праці іноземних дослідників Дж. Доннеллі, Р. Кеохана, С. Томаса, Д. Шеффера, М. Паппе, М. Вельгаузен, Ж. Харда, А. Берга, А. Ринікер та ін. З-поміж російських авторів на особливу увагу заслуговують праці П. Іскендерова, П. Гусенова, В. Карташкіна, Р. Орешкіна, в яких здійснено критичний аналіз інституту гуманітарної інтервенції. В Україні проблематика гуманітарних інтервенцій висвітлена у наукових працях М. Неліпа, О. Мережка, Н. Горб, У. Демківа, В. Мотиля, О. Ганзенко, Н. Салатюк, І. Богінської, В. Павлова, А. Федорова, О. Полторакова, Н. Хомського та ін. Українські науковці велику увагу приділяють особливостям інституту гуманітарної інтервенції у постбіполярному світі, а також аналізу законності проведення багатьох міжнародних миротворчих військових операцій. Однак, зважаючи на неоднозначність поглядів щодо цієї проблематики та постійне зростання проблем у міждержавних відносинах, проблема вивчення легітимності гуманітарних втручань потребує подальшого вивчення.

Мета роботи – проаналізувати легітимність застосування гуманітарних інтервенцій у міжнародних відносинах, вирішити такі завдання: з'ясувати сутність поняття «гуманітарна інтервенція»; визначити основні суперечності щодо легітимності застосування гуманітарних втручань; виділити види гуманітарних інтервенцій і розглянути особливості застосованих гуманітарних інтервенцій без мандату Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН).

Ідея гуманітарної інтервенції активізувалась після Другої світової війни внаслідок прийняття Конвенції про геноцид 1948 р. і Світової декларації громадянських прав 1949 р. Поняття «збройне втручання з метою захисту прав людини», або «гуманітарна інтервенція», вперше застосували наприкінці 1980-х років науковець М. Беттаті і один із засновників організації «Лікарі без кордонів» Б. Кушнер. Вперше до гуманітарної інтервенції вдалися у середині XIX ст., коли Австро-Угорщина і Росія воювали з Османською імперією, захищаючи християнські народи Балкан від турецького гніту. Підставою для інтервенції ззовні, окрім порушення прав людини і громадянина у певній державі, переважно є громадянська війна. В основу концепції «гуманітарної інтервенції» покладено тезу про те, що гуманітарна дестабілізація не може вважатися виключно внутрішньою справою держави і міжнародне співтовариство зобов'язане «рішуче втручатися» у гострі гуманітарні кризи «з метою їхнього оперативного врегулювання» [5].

Водночас поняття «гуманітарної інтервенції» немає загальноприйнятого визначення. Одне з можливих визначень звучить так: «Теорія втручання, яка визнає право однієї держави на здійснення міжнародного контролю за діями іншої за умови, коли ця держава діє всупереч законам людства». Гуманітарну інтервенцію також визначають як примусові заходи держав, що включають використання збройної сили в іншій державі без згоди її уряду, з мандатом або без мандату РБ ООН з метою запобігти або зупинити грубі і масові порушення прав людини або міжнародного гуманітарного права [13, С. 528].

У науковій літературі загалом існують два основні підходи до трактування поняття «гуманітарна інтервенція» – широке та вузьке. У широкому сенсі гуманітарну інтервенцію трактує Д. Шеффер, визначаючи її як примусову гуманітарну інтервенцію, тобто таку, яка попередньо не

узгоджена з урядом країни, що піддається вторгненню. Примусова гуманітарна інтервенція здійснюється з використанням сили та без неї і передбачає дипломатичні та економічні санкції. У трактуванні Д. Шеффера гуманітарна інтервенція буває також не примусовою. Передусім це миротворчі операції, узгоджені з владою країни, в якій вони проводяться, та гуманітарна допомога [2]. У вузькому розумінні гуманітарна інтервенція – це втручання у справи суверенної держави із застосуванням сили з метою захисту прав людини, яке здійснюється без мандату РБ ООН [2].

Натомість інші автори схиляються до думки, що не можна вважати гуманітарною інтервенцією дії без застосування збройної сили. Насамперед через їхню безперспективність (наприклад, події в Північній Африці і на Близькому Сході). У межах цього підходу виділяються два приклади, коли йдеться про гуманітарну інтервенцію як таку: 1) держава здійснює масові і грубі порушення прав людини (Камбоджа часів правління червоних кхмерів, Лівія у 2011 році); 2) держава перебуває в стані громадянської війни, уряд не контролює свою територію і не спроможний вплинути на ситуацію (Ліберія в період громадянських війн 1989–2003 років, Сомалі, Судан, Руанда в 1990-х роках) [8].

Варто вказати, що у міжнародному праві, яке ґрунтується на установчих документах та Статуті ООН, особливо важливими є норми про мирне вирішення міжнародних суперечок, повагу суверенітету держави та її територіальної цілісності та незастосування сили. Утримання від застосування сили у міжнародних відносинах, зокрема, проголошує ст. 2, п. 4 Статуту ООН. Водночас РБ ООН наділена правом легітимно ухвалювати рішення про застосування сили з метою примусу до миру. Так, подібні винятки встановлює глава VII цього документа і засвідчує, що у разі загрози міжнародному миру і безпеці, РБ ООН уповноважується вжити військові дії (ст. 42). Також у міжнародних документах гарантовано право на індивідуальну або колективну самооборону (ст. 51) [13, С. 530]. Враховуючи це, застосування гуманітарної інтервенції поза мандатом РБ ООН є доволі суперечливим [10]. Насамперед це пов'язано з тим, що сучасне міжнародне право містить певні колізії – адже може як дозволити, так і заборонити міжнародну гуманітарну інтервенцію. Зокрема, із ст. 2 впливає, що втручання у внутрішні справи держави забороняється рамками внутрішнього законодавства держав. Дозволом втручання вважають підписання державами Всесвітньої декларації прав людини, в якій питання прав людини перестають підлягати виключно внутрішній юрисдикції держав. Всесвітня Декларація прав людини 1948 р. декларує «визнання рівних і невідчужуваних прав людини як основи для свободи, справедливості та миру в усьому світі», тому багато хто вважає допустимим і таке трактування: гуманітарні інтервенції без мандату РБ ООН можливі у тих випадках, коли РБ не може реалізувати свою мету – захист прав людини іншим способом [9].

На думку дослідників, суперечливі нормативні інтерпретації щодо законності будь-якого акту втручання існують і одночасно не можуть бути усунені. Зокрема, незважаючи на наявність значних переваг для держав, які застосовують легітимні військові дії в гуманітарних цілях, вважається, що міжнародне право не є ресурсом в руках певних держав і не дає їм можливості впливати на політичний контекст їхніх дій. Як обґрунтування легального застосування гуманітарної інтервенції наводяться: по-перше, ідеологія космополітизму і прав людини, яка формує моральну відповідальність усіх за неправові посягання щодо осіб, незалежно від їх громадянства, а також відчай постраждалого населення, регіональна нестабільність тощо. По-друге, вважається, що правила світової політики змінилися настільки, що принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави фактично поступається нормам гуманності.

Відтак поняття державного суверенітету та гуманітарного втручання стають взаємодоповнювальними і не суперечать один одному. Насамперед тому, що суверенітет є властивістю влади, яка взяла на себе зобов'язання захищати свій народ. Однак недотримання владою своїх зобов'язань узаконює гуманітарну інтервенцію, яка стає на захист порушених прав громадян [12, С. 302]. Це вказує на певну еволюцію норм, які стосуються гуманітарного втручання як відповіді на надзвичайні ситуації найвищого рівня, такі як геноцид, масові вбивства, етнічна чистка, які є центральними для міжнародних відносин ще з часів Другої світової війни.

Найпоширенішими видами гуманітарних інтервенцій є: одностороння гуманітарна інтервенція (інтервенції: США у Домініканську Республіку (1965 р.), Індії у Східний Пакистан (1971 р.), В'єтнаму у Камбоджу (1979 р.), заходи з метою захисту курдів у Північному Іраці (1991 р.); колективна гуманітарна інтервенція під егідою ООН (інтервенції в Югославію (1992–1993 рр.), Сомалі (1992–1994 рр.), Руанду (1994 р.), Гаїті (1993 р.), Східний Тимор (1999 р.) та гуманітарна інтервенція під егідою регіональних міжнародних організацій (інтервенції НАТО у Косово (1999 р.), ЕКОВАС у Ліберію (1991 р.) [7]. Розглянемо особливості деяких з них.

Передусім потрібно вказати, що з кінця холодної війни, було здійснено кілька інтервенцій без мандату РБ ООН. Вартими уваги є інтервенція ЕКОВАС (Економічне об'єднання країн Західної Африки) в Ліберію в 1990–1991 рр. для припинення кровопролитної громадянської війни і відновлення порядку в державі і втручання у Ірак в 1991–1992 рр. для захисту курдів (північ Іраку) і шиїтів (південь). Важливо, що інтервенція в Ліберію згодом була схвалена Резолюцією РБ ООН 788 (1992 р.), в якій РБ привітала зусилля ЕКОВАС з відновлення миру в країні. Протилежною є ситуація в Іраку. В результаті дій іракської влади РБ ООН приймає резолюцію 688, в якій: 1) засуджує репресії проти іракського цивільного населення в Іраку; 2) характеризує наслідки репресій як загрозу міжнародному миру і безпеці; 3) вказує на проблеми з дотриманням прав людини; 4) прагне забезпечити умови для проведення гуманітарної операції; 6) закликає держави-учасниці ООН і міжнародні організації надати допомогу для гуманітарної операції. Резолюція не легітимізувала використання збройної сили для захисту курдів і шиїтів. Проте, незважаючи на це, відразу ж після її прийняття у квітні 1991 р. США, Британія, Франція і Нідерланди почали спільну гуманітарну інтервенцію в Північному Іраку, яка стала предметом обговорення в Генеральній Асамблеї ООН і поза її межами, в ході якого була виявлена різнобічність в позиціях держав про легітимність вторгнення [3].

Також прикладом несанкціонованого втручання є сімдесятивосьмиденні бомбардування Югославії у 1999 р., здійснені НАТО як реакція на масштабні порушення сербською владою прав етнічної меншини. Відповідно законність цієї операції була поставлена під сумнів. Після військового втручання в Косово на засіданнях РБ також актуалізувались дискусії про законність дій, вжитих НАТО. Противники втручання звинувачували НАТО в порушенні Статуту ООН, насамперед заборони на використання сили (ст. 2). Натомість прихильники дій НАТО (Франція, Нідерланди, Словенія) стверджували, що хоча жодна з резолюцій, прийнятих Радою Безпеки, не санкціонує застосування сили, дії, розпочаті НАТО, були повністю виправдані і необхідні, щоб зупинити насильство і запобігти подальшому погіршенню миру і стабільності [11, С. 26]. Гуманітарна інтервенція у Східний Тимор 1999 року стала черговим підтвердженням готовності РБ ООН трактувати поняття порушення міжнародного миру у широкому сенсі та включати у нього ситуації, пов'язані з виникненням гуманітарних криз [7].

Багато здійснених гуманітарних інтервенцій зумовили пошук їхніх правових обґрунтувань на міжнародному рівні. У 2000 р. під егідою ООН була створена Міжнародна комісія з питань втручання та державного суверенітету, яка згодом представила доповідь «Відповідальність щодо захисту», в якій запропонувала відмовитись від реалізованої в Югославії концепції «права на втручання». Натомість було проголошено концепцію «відповідального захисту», головний акцент якої робився на невійськових методах втручання – запобігати порушенню прав людини, реагувати на них і спільними зусиллями їх відновлювати. Однак ці поправки не були внесені у Статут ООН [6]. У 2000 рр. західні держави здійснили інші несанкціоновані РБ ООН гуманітарні інтервенції в Афганістані (2001 р.), Іраку (2003 р.) та Лівії (2011 р.), які фактично поставили під сумнів концепцію «відповідального захисту». Окрім того, у 2000 році західні держави здійснили гуманітарну інтервенцію з метою врегулювання конфлікту у суданській провінції Дарфур. Її успішним завершенням вважають підписання мирної угоди у 2006 р. в Абуджі між урядом Судану і Суданським визвольним рухом.

Варто зазначити, що акцент на неправомірному та неефективному застосуванні гуманітарних інтервенцій здебільшого роблять правники країн «третього світу», які вбачають у гуманітарній інтервенції знаряддя імперіалістичної, неоколоніалістської політики великих держав, спрямованої

проти суверенітету та політичної незалежності країн, що розвиваються. Негативний підтекст реалізації гуманітарних інтервенцій мотивується також явищем інформаційної війни. Адже ситуації із грубим порушенням прав людини сьогодні можна інсценувати чи зняти на замовлення [1]. Показовим у цьому аспекті є різнобічне трактування прозахідними засобами масової інформації, а також російськими та арабськими військового конфлікту у Сирії – прозахідні ЗМІ розповсюджують інформацію про масові порушення прав людини, придушення виступів опозиції військовими, арешти та катування опозиціонерів, а деякі арабські та російські канали передають інформацію про численну підтримку демонстрантами чинного президента. Сучасні науковці та аналітики вважають ситуацію в Сирії новим плацдармом для застосування гуманітарної інтервенції.

На особливу увагу сьогодні заслуговує військова ситуація в Україні, що пов'язана із втручанням в Україну збройних сил Російської Федерації (РФ) для підтримки сепаратистських настроїв у Донецькій та Луганській областях, а також супроводжується інтенсивною інформаційною війною. Зазначимо, що т. зв. правомірність своїх дій, представники РФ мотивують істотними порушеннями прав російськомовних громадян України, які насправді є лише фіктивним приводом для реалізації амбітних планів Кремля – будь-якою ціною утримати Україну у сфері свого впливу. Важливо, що така політика РФ більшою чи меншою мірою бере початок із 1991 р. та діє впродовж усього періоду існування незалежних пострадянських держав. Її зміст полягає у подвійному характері взаємовідносин із колишніми союзними республіками – розпалюванні та подальшому розв'язанні конфліктів для підтримки свого впливу на цьому просторі (прикладами є Придністров'я, Абхазія, Чечня, Південна Осетія). Невизнані країни завдяки т. зв. російській миротворчій місії отримували захист своїх сепаратистських кордонів та збройну підтримку. В Україні фактично відбувається реалізація цієї самої мети. Натомість, враховуючи міжнародне законодавство щодо захисту прав громадян в іншій державі, дії РФ в Україні та інших невизнаних республіках не можна вважати гуманітарною інтервенцією, оскільки вони не відповідають підставам її здійснення, а є результатом втілення неоімперських прагнень та порушенням норм міжнародного права.

Вищенаведені приклади гуманітарних інтервенцій у міжнародній практиці відображають їх правову необґрунтованість і спірну легітимність, передусім через неоднозначні правові механізми щодо таких інтеракцій. Причини цих дихотомій ми вбачаємо насамперед у дієвості принципів невтручання, незастосування сили чи загрози силою, мирного врегулювання міжнародних суперечок, суверенної рівності держав тощо, які часто стають способом приховати злочини проти прав людини. Так, колізія між основоположними принципами ООН, що закріплені в Статуті організації, з одного боку, і нові виклики у сфері безпеки, що включають внутрішньодержавні конфлікти, з іншого, – потребують формування чіткіших механізмів здійснення гуманітарної інтервенції. Зокрема, негативний з точки зору міжнародного права досвід використання РФ у своїй зовнішньополітичній діяльності на пострадянському просторі цілей гуманізації для досягнення власних інтересів, ймовірно актуалізує заборону використання практики односторонньої інтервенції в міжнародних відносинах. Сьогодні право гуманітарної інтервенції ґрунтується на принципах: гуманності (основною метою втручання повинно бути припинення або запобігання стражданню людей); справедливості втручання (потребує підтримки громадськості і безпосередніх жертв); прорахунку успішності (ймовірність успіху втручання та мінімізація негативних наслідків) і не містить чітких механізмів втручання [4].

Міра легітимності гуманітарної інтервенції сьогодні визначається багатьма етапами, основними з яких є: збір та аналіз міжнародної інформації про стан дотримання прав людини у конкретній державі (включаючи інформацію незалежних національних ЗМІ цієї держави, статистичні дані, розвідувальну інформацію, інформацію міжнародних інформаційних агентств); оцінка політичної, економічної та соціальної ситуації загалом у цій країні; розроблення методів протидії інформаційній війні; введення економічних та політичних санкцій проти певної держави за рішенням ООН; розгляд проблемних ситуацій у Комітеті з прав людини ООН та на рівні РБ ООН; прийняття Резолюції про припинення насильства та запобігання порушенням прав людини на

території певної держави; безпосереднє проведення гуманітарної інтервенції, військової операції за участю міжнародного контингенту [1].

Отже, можна констатувати, що гуманітарна інтервенція: є актом використання військової, а не економічної чи політичної сили у міжнародних відносинах; проводиться у вигляді збройного вторгнення однієї держави чи їх групи на територію іншої держави без мандату РБ ООН; здійснюється всупереч волі іншої держави з метою захисту фундаментальних прав людини; здійснюється в умовах небажання місцевої влади держави самостійно забезпечити дотримання основних прав людини й запобігти можливим порушенням цих прав. Приклади застосування міжнародних інтервенцій свідчать про істотну зміну засад міжнародного права та потребують їхньої чіткої регламентації. На наш погляд, гуманітарне втручання є виправданим інструментом міжнародної політики у разі дотримання усіх етапів його реалізації та стратегічного визначення ефективності та за умови дотримання першочергових цілей концепції гуманітарної інтервенції, а не реалізації геополітичних інтересів окремих держав.

Предметом подальших досліджень контексту і передумов застосування гуманітарної інтервенції є аналіз порушень прав людини у Сирії та Іраку через формування та діяльність джихадистського угруповання Ісламської держави Іраку та Леванту (ІДІЛ), а також розвитку військового конфлікту в Україні та участі Заходу у його врегулюванні.

1. Ганзенко О. О. Концепція гуманітарної інтервенції в сучасному міжнародному праві: проблеми легальності та легітимності [Електронний ресурс] / О. О. Ганзенко. – Режим доступу: <http://www.stationli-ne.org.ua/pravo/76/11968-koncepciya-gumanitarno-%D1%97-in-tervenci-%D1%97-v-sucha-snomu-mizhnarodnomu-pravi-pro-blemi-legalnosti-ta-legi-timnosti.html>. 2. Горб Н. О. Гуманітарні інтервенції: до проблеми визначення поняття [Електронний ресурс] / О. Н. Горб. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.com/-content/view/2277/73/>. 3. Грохотова В. В. Становление и развитие концепции «гуманитарной интервенции» [Электронный ресурс] / В. В. Грохотова. – Режим доступа: <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=11&art=392>. 4. Гусенова П. А. Право государств на гуманитарную интервенцию [Электронный ресурс] / П. А. Гусенова. – Режим доступа: <http://www.conf.sfu-kras.ru/sites/mn2010/pdf/-10/84a.pdf>. 5. Демків У. Я. Інститут гуманітарної інтервенції та його особливості [Електронний ресурс] / У. Я. Демків. – Режим доступу: <http://www.isfak.-org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsesy-rehionalizatsii/679>. 6. Искендеров П. Гуманитарные интервенции в контексте геополитике [Электронный ресурс] / П. Искендеров // Многоплярный мир. Аналитика. – 2012. – Режим доступа: http://www.russiancouncil.ru/inner-/?id_-4=967#top. 7. Мотиль В. І. Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві / В. І. Мотиль : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.01. 11 «Міжнародне право» / В. І. Мотиль. – К. : Б.в., 2006. – 20 с. 8. Правомерность гуманитарной интервенции: современные международно-правовые аспекты [Электронный ресурс] // Евразийский юридический журнал. – 2012. – № 10 (53). – Режим доступа: <http://www.eurasialegal.info/index.php?option=com>. 9. Федоров А. Гуманитарная интервенция: критерии, противоречия, перспективы [Электронный ресурс] / А. Федоров // Wider Europen Review. – 2005. – № 1. – Режим доступа: <http://www.review.w-europe.org/3/3.html>. 10. Bajoria J. The dilemma of humanitarian intervention [Electronic resource] / Jayshree Bajoria, Robert McMahon // Background. – Available from: <http://www.cfr.org/humanitarian-intervention/dilemma-humanitarian-intervention/p16524>. 11. Bergh A. The Legal Status of Humanitarian Intervention [Electronic resource] / Anna Bergh. – Available from: <http://www.lup.lub.lu.se/luur/download?func=download&File&recordId=1319977&fileId=1319978>. 12. Hurd J. Is Humanitarian Intervention Legal? The Rule of Law in an Incoherent World [Electronic resource] / J. Hurd // Ethics & International Affairs. – № 3. – 2011. – P. 293-313. – Available from: https://www.law.northwestern.edu/researchfaculty/colloquium/international/documents/Spring2012_Hurd_Humanitarian_Intervention. 13. Ryniker A. The ICRC's position on «humanitarian intervention» [Electronic resource] / Anne Ryniker // RICR. – Vol. 83. – № 842. – 2001. – Available from: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/527-532_ryniker-ang.pdf.